

Isaak Dasjkovskij

Abstrakt arbete och Marx ekonomiska kategorier¹

Den omsorgsfulla utarbetning av den marxistiska ekonomiska teorin, som i Sovjetunionen redan har pågått i flera år, har gjort framsteg i flera riktningar. Den har lett till en klarare förståelse, en mer exakt beskrivning av lagarna och ståndpunkterna inom en rad nya problem, som inte har berörts i den förrevolutionära marxistiska litteraturen. Även solen har emellertid sina fläckar, och så visar det sig att de nya försöken att ”fördjupa” teorin slutar i att man ”delar upp tomma abstraktioner i fyra lika tomma delar”. Bland dessa bör enligt vår mening Rubins försök att ”sociologisera” begreppet abstrakt arbete räknas, vilket har upprepats av Voznesenskii på senare tid, men där Rubins formuleringar har späts ut i en eklektisk soppa.² Desto viktigare blir det att kritisera denna nyfunna teori då Rubins *Studier i Marx värdeteori* har fått det välförtjänta ryktet att vara ett av de allra bästa arbetena om marxismen, och det leder många till frestelsen att ta tolkningen och slutsatserna av kategorin

¹ Denna artikel publicerades i *Под знаменем марксизма* [*Under marxismens fana*] nr 6, 1926 och är en kritik av Isaak Rubins tolkning av det abstrakta arbetet. Red. (*Studier i Marx värdeteori*, kapitel 14. Några av de passager som Dasjkovskij citerar och kritiserar förefaller ha tagits bort eller ändrats i de senare utgåvorna av boken. Den engelska översättningen av Rubins *Studier* [*Essays on Marx's theory of value* (Montréal 1973)] grundade sig på den tredje utgåvan från 1928. En fjärde utgåva utkom år 1930. Rubin svarade på Dasjkovskijs kritik i appendix nr 2. Noa Rodmans anm.) Denna svenska översättning (CC BY-SA 4.0) är baserad på Rodmans engelska översättning som publicerades på *Libcom* år 2012.

abstrakt arbete för sanna, fastän de uppenbart strider emot Marx formuleringar och uppfattning. Med följande kommentar ämnar jag bevisa, med hjälp av minsta möjliga antal referenser, att Rubins teori är oförenlig inte endast med ordalydelsen utan även andan i den marxistiska analysen av den borgerliga ekonomin, vilket rättfärdigar att jag, om så krävs, återvänder till detta tema i en mer komplett ”krigsmundering”.

Marx grundläggande definition av arbetets dubbelkaraktär lyder som följande:

Allt arbete är å ena sidan utgivande av mänsklig arbetskraft i fysiologisk mening, och i denna sin egenskap av lika mänskligt eller abstrakt mänskligt arbete bildar det varuvärdet. Allt arbete är å andra sidan utgivande av mänsklig arbetskraft i en särskild, ändamålsbestämd form, och i denna sin egenskap av konkret, nyttigt arbete producerar det bruksvärden.³

De nya kommentatorerna anser det nödvändigt att ändra eller komplettera Marx definition därför att den i sin nuvarande form endast innehåller ”fysiologiskt definierat abstrakt arbete, som är giltigt för varje form av ekonomi”.⁴ De utgår från att samtliga kategorier i den marxistiska politiska ekonomin, inklusive kategorin abstrakt arbete, för det första måste vara *sambälliga* och för det andra *historiska* begrepp. Låt oss först närma oss frågan från den ”historiska” synpunkten.

² Se hans artikel i *Под знаменем марксизма [Under marxismens fana]*, nr 12, 1925.

³ *Kapitalet. Första boken* (Lund 1969), s. 41f. Stycket infördes av Marx i den andra utgåvan år 1872, liksom i den franska utgåvan 1872–1875. Red. Vi har modifierat snart sagt alla citat från Marx, huvudsakligen från de textkritiska utgåvorna i *Marx-Engels Gesamtausgabe*, och för brev och kritiken av Gothaprogrammet från *Marx-Engels Werke*.

⁴ Om det abstrakta arbetets definition innehåller endast detta, varför tillmätte Marx och Engels denna kategori en sådan betydelse? – frågar Voznesenskij. Att arbetet å ena sidan producerar nyttigheter och å andra sidan är ett utgivande av mänsklig energi – kan en sådan självklarhet verkligen ses som en vetenskaplig upptäckt? Vi kommer att besvara denna förbryllande fråga med en annan fråga. Varje ekonomi förutsätter å ena sidan produktionsmedel och å andra sidan arbetskraft. Det är också ett självklart påstående. Så följer av detta att Marx lära om kapitalets organiska sammansättning inte är värd ett ruttet lingon? Själva sakfrågan är hur Marx gjorde bruk av dessa ”självklarheter”, vilka var kända redan under antiken, och likväl låg utom synhåll för den klassiska skolans mest uppmärksamma teoretiker.

Det är sant att Marx grundläggande ekonomiska kategorier har en historisk karaktär. Det är däremot inte sant att Marx uteslutande använde sig av sådana kategorier i sina undersökningar. Dessutom har epitetet ”historisk” en särskild mening hos Marx, även om denna särprägel ofta bortses från också av mycket uppmärksamma forskare. För att klargöra detta uttalande vänder vi oss till Marx *Inledning till kritiken av den politiska ekonomin* [1857] och plockar ut en formulering som vid första anblicken rentav tycks stå i direkt motsättning till vår ståndpunkt. Vid slutet av det första avsnittet om ”Produktion” skriver Marx:

För att sammanfatta: det finns vissa bestämningar som alla produktionsstadium har gemensamt och som i tänkandet fixeras som allmänna; men de så kallade *allmänna betingelserna* för all produktion är ingenting annat än dessa abstrakta moment, med vilka inga verkliga historiska produktionsstadium kan begripas.⁵

Strax dessförinnan påpekar Marx:

Det finns bestämningar som är gemensamma för den modernaste och den äldsta epoken. Ingen produktion kan tänkas utan dem. Om emellertid de mest utvecklade språken har lagar och bestämningar som är gemensamma med de minst utvecklade så är det just hur de skiljer sig från detta allmänna och gemensamma som utgör deras utveckling. De bestämningar som gäller för produktionen i allmänhet måste nu särskiljas, så att tvärs över deras enhet – som redan framgår av att subjektet, mänskligheten och objektet, naturen, är desamma – de väsentliga skillnaderna inte glöms bort.⁶

⁵ Karl Marx, ”Inledning”, i *Grundrisse: Ett urval* (Hägersten 2010), s. 48. Denna ”Inledning till kritiken av den politiska ekonomin” skrevs av Marx 1857 och publicerades ffg i *Die neue Zeit* 1909. *Grundrisse* [1857–1858] som helhet publicerades ffg 1939 och fick spridning först efter en tysk utgåva 1954. M.a.o. var inte *Grundrisse* tillgänglig för Dasjkovskij, Rubin m.fl. Red.

⁶ ”Inledning”, s. 45.

Så för den specifika förståelsen, för förståelsen av varje ekonomisk epok, är de allmänna bestämningarna inte giltiga just därför att de gäller lika mycket för alla epoker. Men betyder det att vi inte alls har något behov av dem? Vad innebär det att förstå det specifika hos ett fenomen? Det innebär – att man kan se i vilken specifik form, i vilken konkret konfiguration, de samhällliga lagarna verkar, som är betecknande för detta slags fenomen: ”om man avlägsnar, både från arbetslön och mervärde [...] den specifika kapitalistiska karaktären, så återstår inte dessa former utan bara deras allmänna grundvalar som är gemensamma för alla samhällliga produktionssätt.”⁷ Att reducera den specifika formen till dess allmänna grundvalar är samtidigt uppgiften för varje vetenskap, som vore överflödigt ”om tingens framträdelseform och väsen omedelbart sammanföll”.⁸

Pladdret om att det är nödvändigt att bevisa värdebegreppet beror enbart på en fullständig okunskap om såväl saken det gäller som den vetenskapliga metoden. Att varje nation som ställer in arbetet, jag vill inte säga i ett år utan ett par veckor skulle duka under, det vet varje barn. På samma sätt vet det att de olika behovsmassornas motsvarande massa av produkter kräver skilda och kvantitativt bestämda mängder av det samhällliga totalarbetet. Att denna *nödvändiga fördelning* av det samhällliga arbetet i bestämda proportioner inte kan upphävas genom *någon bestämd* form av samhälllig produktion, utan endast dess framträdelsesätt kan ändras, är *self-evident*. Naturlagar kan över huvud taget inte upphävas. Vad som kan ändras under olika historiska tillstånd är endast den *form* i vilken dessa lagar gör sig gällande. Och den form som denna proportionella arbetsfördelning gör sig gällande i ett samhällstillstånd där det samhällliga arbetets sammanhang tar sig uttryck i ett *privatutbyte* av individuella arbetsprodukter är just dessa produkters *bytesvärde*.⁹

⁷ *Kapitalet. Tredje boken* (Lund 1973), s. 775.

⁸ A.a., s. 724.

⁹ Marx brev till Ludwig Kugelmann, 11 juli 1868, MEW 32, s. 552f. Vår övers.

Den politiska ekonomin är vetenskapen om de specifika samhällsformerna under vilka ”ämnesomsättningen mellan människa och natur” förverkligas. För att förstå sig på dem är det nödvändigt att ha kunskap om grundvalen för varje ekonomiskt system, som är gemensam för alla epoker i den mänskliga historien. De kategorier och lagar som hänger samman med denna grundval kommer att ha en ”överhistorisk” karaktär, och ändå utgör de den obligatoriska introduktionen i studiet av de historiska ekonomiska formerna, till exempel den kapitalistiska produktionen. Detta kommer om något att vara en universell, sociologisk bestämning som bildar fundamentet i de ekonomiska studierna, inte ingången i den politiska ekonomins system i ordets exakta mening. Till dessa gemensamma bestämningar hör till exempel läran om produktivkrafterna. Det avsnitt i ”Inledningen” där Marx undersöker den gemensamma grundvalen för produktionen, fördelningen, utbytet och konsumtionen, kan på detta sätt tjäna som exempel på en sådan ”överhistorisk” analys. Härtill hör även det kapitel i *Kapitalet. Första boken* som behandlar arbetsprocessen. Det är mycket tydligt hur Marx anlägger detta stoffligt-tekniska perspektiv för att ge en åskådligare beskrivning av de specifikt kapitalistiska produktionsformerna. De sidor som ägnas åt villkoren för reproduktion på kapitalistisk grundval inbegriper kapitalets olika omslagstider. Marx anmärker här att skillnaderna i omslagstid – eller produktionsperioder – även under socialistiska ekonomiska former kommer att vara av stor betydelse för samhällssystemet som helhet.

Vid såväl samhällelig som kapitalistisk produktion kommer [...] arbetarna i företagsgrenar med kortare arbetsperiod att endast under kortare tid undandra produkter utan att ge några i gengäld, medan branscher med långa arbetsperioder undandrar produkter under lång tid utan att ge något tillbaka. Denna omständighet härrör alltså från den ifrågavarande arbetsprocessens sakliga betingelser, inte från dess samhälleliga form.¹⁰

¹⁰ *Kapitalet. Andra boken* (Lund 1985), s. 315.

Över huvud taget innehåller *Kapitalet* och *Teorier om mervärdet* många värdefulla tankar kring den ”överhistoriska ekonomin”, vilken är den borgerliga ekonomins favoritämne, samtidigt som den senare var oförmögen att överstiga de futtiga banaliteterna. I marxisternas ögon var det just den borgerliga ekonomin som kompromissade med detta grundläggande konstituerande element hos den ekonomiska teorin. Man riktade istället all uppmärksamhet på de allmänna lagarna och suddade därmed ut alla gränser mellan de olika ekonomisk-sociala produktionsformerna. Medvetet eller omedvetet överfördes den borgerliga ekonomins kategorier och lagar till samtliga epoker. Den marxistiska teorin gav dock vetenskapen en avgränsad ram och satte *de ekonomiska förhållandenas former* i centrum för forskningen. Men den marxistiska litteraturen efter Marx svängde väldigt ofta över till den motsatta absurditeten där man inte tar någon som helst hänsyn till den ekonomiska livets allmänna lagar, vilka emellertid gömmer sig bakom den ena eller den andra ”framträdelseformen”.

Det kan verka som att vårt resonemang ligger i linje med den bogdanoviska teorin, enligt vilken uppgiften för de ekonomiska studierna börjar först efter att man med abstrakt analys har lyckats tränga igenom fenomenens ytterhölje och släppt ut den allmänna ekonomiska grunden, som har legat gömd under det partikulära och ”framträdelsen”.¹¹ Med denna teori finns dock endast en skenbar likhet. För vår del anser vi att den ekonomiska teorin i verklig mening tar sin början just när undersökningen börjar röra sig från de allmänna lagarna till analysen av ”formen” – inte omvänt. Bogdanovs synpunkt är den borgerliga ekonomins synpunkt, vilken gör de ”högsta lagarna” till vetenskapens mittpunkt. Från den motsatta synpunkten ser vi det emellertid som ett misstag att vilja inskränka ekonomivetenskapen till enbart formanlys eller rentav till blott den kapitalistiska varuproduktionens speci-

¹¹ Se Bogdanovs inledning till den nya utgåvan av *Общая теория капиталистической экономики* [*Den allmänna teorin om den kapitalistiska ekonomin*], den fjärde utgåvan av *Курс политической экономии* [*Kurs i politisk ekonomi*] (Bogdanov och Stepanov, 1925, s. 306), samt diskussionen om ämnet politisk ekonomi i tidskriften *Вестник коммунистической академии* [*Den kommunistiska akademins budbärare*].

fika form. Hur kan man reducera tingens ”framträdelseform” till sina grundvalar om dessa grundvalar är okända?¹²

Låt oss nu vända oss till de historiska kategorierna i ordets verkliga mening. Har vi inte här i själva verket att göra med en mängd likartade begrepp? Kan vi inte till exempel betrakta kategorierna ”profit”, ”kapital”, ”lönearbete”, ”vara” och så vidare som liknande begreppen ”abstrakt arbete” och ”arbetskraft”? Detta behandlas tämligen klart och utförligt redan i ”Inledningen”. Varje konkret ekonomisk epok inbegriper ”många bestämningar” som spelar rollen som ”enklaste abstraktion” eller ”kategori”. Dessa kategorier måste uppträckas genom en abstrakt(/generaliserande) analys under vilken verkligheten delas upp i sina beståndsdelar. Så snart kategorierna hittas och ges sina bestämningar inleds arbetet med att i tanken rekonstruera den konkreta verkligheten – samma verklighet från vilken de först hämtades.¹³ När man tittar på saken i det sammanhanget får de abstrakta bestämningarna sin fulla innebörd enbart i en sådan konkret situation som motsvarar analysens utgångspunkt, och de måste få en plats i ordningsföljden som svarar mot deras position i de verkliga företeelserna. Här finns emellertid den möjligheten att ett fåtal kategorier inte utvecklar sig i en historisk ordning som helt överensstämmer med deras plats i den abstrakta teorin. De kan till exempel föregå den historiska epok i vilken de blir mer

¹² Ett intressant övervägande apropå detta finner vi i ett av Engels brev. ”Ekonomiska förhållanden” – skriver Engels – ”förstår vi som det sätt på vilket människorna i ett bestämt samhälle producerar sitt livsuppehälle och utbyter produkterna sinsemellan (under förutsättning att det finns en arbetsdelning). Alltså är här hela produktionstekniken och -transporterna inbegripna. [...] Vidare inbegriper ekonomin de geografiska grundvalarna på vilka allt detta utspelar sig” osv. (Friedrich Engels, brev till W. Borgius, 25 jan. 1894, MEW 39, 206f. Vår övers. För att förstå dessa ord måste man dock hålla i minnet att Engels här ger ett brett svar på frågan om ”bas” och ”överbyggnad” inom varje samhälle. Utifrån den synpunkten måste den ekonomiska basen i sig själv inkludera alla dessa element. Dessutom reserverar sig Engels i slutet av sitt brev för oklarheter i formuleringarna. Trots det kan vikten av dessa ”överhistoriska” element inte bli föremål för tvivel.

¹³ Den politiska ekonomins klassiska skola fullföljde den första delen av det teoretiska arbetet, under det att man valde ut de enklaste begreppen från den konkreta verkligheten. Marx kunde i sin analys därför direkt börja med denna punkt, till vilken hans föregångare hade fört teorin, med de enklaste bestämningarna ”gemenskap”, ”arbete” osv. Det är härifrån som vissa av de moderna marxisterna drar slutsatsen att det i allmänhet inte krävs någon vetenskaplig analys som utgår från den konkreta verkligheten.

fullständigt utvecklade. Pengarna får till exempel sin allsidiga betydelse först under kapitalistiska förhållanden, men historiskt förekommer de långt före den kapitalistiska epoken. Omvänt får vissa kategorier sina bestämningar uteslutande inom vissa specifika samhällsformationer, till exempel mervärde, kapital, lönearbete, löner och så vidare.

Det borgerliga samhället är den mest utvecklade och mångsidiga produktionsorganisationen i historien. De kategorier som uttrycker dess förhållanden, förståelsen av dess struktur, ger därför samtidigt insikt i strukturen och produktionsförhållandena i alla fallna samhällsformer – av vilkas rester och element det borgerliga samhället har byggt upp sig självt. Sådana ööverbunna rester släpas fortfarande med, samtidigt som blotta antydningar i tidigare samhällsformer nått sin fulla utveckling etc. Människans anatomi ger en nyckel till apans anatomi. Antydningar om det högre hos lägre stående djurarter kan bara förstås om det högre redan är känt. Den borgerliga ekonomin ger så nyckeln till den antika etc. Men ingalunda på de ekonomers manér som suddar ut alla historiska skillnader och i alla samhällsformer ser de borgerliga. Man kan förstå tribut, tionde etc. när man känner till jorðrântan. Men man får inte uppfatta dem som identiska. Eftersom det borgerliga samhället till yttermera visso bara är en motsägelsefull utvecklingsform, så kan där tidigare formers förhållanden påträffas helt stympade, t.ex. kommunegendomen. Om det därför är sant att den senaste formen betraktar tidigare stadier som trappsteg som leder upp till den själva, så ska detta endast tas med en nypa salt. De kan innehålla dem utvecklade, förkrympta, karikerade etc. – men alltid väsensskilda.¹⁴

På detta sätt löser inte en lista över den politiska ekonomins grundläggande kategorier, där varuproduktionen värderas utan hänsyn till historien, frågan om karaktären, om de yttre dragen hos var och en av dessa kategorier. Det krävs ytterligare studier. Man måste fastställa huruvida en given kategori är en ny form, kännetecknande uteslutande för det givna samhällssystemet,

¹⁴ ”Inledning”, s. 35f.

stympade rester från tidigare epoker, eller ytterligare utvecklade element som fanns redan i den föregående perioden. Det kan nu visa sig att den historiska betydelsen av en given kategori ligger i det blotta faktum att dess eget ekonomiska innehåll har en gemensam karaktär i flera eller till och med samtliga epoker, men först i den givna situationen *kan framträda* i sin fulla dager. Vi kommer att se längre ner att det är just till denna sista grupp som begreppet abstrakt arbete kan hänföras, ett begrepp som Marx analyserar i detalj i sina påvisade kopplingar. Då Marx står fast vid sin plan för den politiska ekonomin skriver han:

Indelningen måste uppenbarligen göras så: 1) de allmänt abstrakta bestämningar, som därför i större eller mindre utsträckning tillkommer alla samhällsformer men i den ovan diskuterade meningen; 2) de kategorier, som utgör det borgerliga samhällets inre struktur och varpå de fundamentala klasserna beror.¹⁵

Dessa gemensamma, abstrakta bestämningar är å ena sidan *överhistoriska* och hör till samtliga epoker; å andra sidan är de *historiska* under det att de först på ett särskilt historiskt stadium når sin fulla utveckling och framträder i en vittomspännande form. Marx hänför det abstrakta arbetet till just den här gruppen. Det abstrakta arbetet är inte en kategori som bildar det borgerliga samhällets inre struktur. Den hör till samtliga epoker, såtillvida som den betraktas som ett begrepp, men blir till ”praktisk sanning” först på ett särskilt stadium av den historiska utvecklingen. Sådana kategorier skulle kunna kallas villkorligt historiska [*условно-историческим*].

Rubin ser det som nödvändigt att ge begreppet abstrakt arbete en annorlunda betydelse.

Utgivandet av mänsklig energi som sådan, i fysiologisk mening, är ännu inte abstrakt arbete, arbete som skapar värde, även om detta är dess förutsättning.

¹⁵ ”Inledning”, s. 38f.

Det som kännetecknar det abstrakta arbetet är snarare *abstraktionen från de konkreta formerna av arbete, vilket är det grundläggande samhällliga förhållandet mellan åtskilda varuproducenter*.¹⁶

Denna abstraktion äger rum på marknaden där arbetsprodukterna utbyts mot varandra och därmed går från att vara privata till samhällliga, och från konkret till abstrakt arbete. Det konkreta arbetets förvandling till abstrakt äger inte rum i produktionen utan i utbytet. Förvandlingen från konkret till abstrakt arbete är inte en rent logisk abstraktion, för att hitta en gemensam måttenhet, utan en spontant samhälllig handling som verkligen äger rum på marknaden. Där det inte finns marknad och utbyte förekommer heller inte denna förvandling; istället uttrycker sig arbetets samhällliga karaktär omedelbart i sin naturliga eller konkreta form, såtillvida som olika arbetsprestationer utförs av medlemmar av den förenade samhällsorganismen och som resultat av en medveten arbetsfördelning. Om abstrakt arbete uppfattas som blott utgivande av energi och således tillskrivs en överhistorisk karaktär, då är det inte begripligt hur den ickehistoriska kategorin – abstrakt arbete – kan skapa en sådan historisk kategori som värdet.

Det är i stora drag tankegångarna hos Rubin. Voznesenskij lånar härifrån de grundläggande argumenten men ger dem tvivelaktiga egenskaper. För Voznesenskij upphör det abstrakta arbetet nämligen inte att vara fysiologiskt arbete, trots att det i sig självt innehåller både historiska och sociala bestämningar, och existerar därför redan i produktionsprocessen.

Man bör nämna att den allmänna formen för Rubins synpunkt kan påträffas i Tatiana Grigorovichs långt tidigare arbete *Die Wertlehre bei Marx und Lassalle* [*Värdeteorin hos Marx och Lassalle*] i vilket det abstrakta arbetet ges samma betydelse:

Det arbete som skapar bytesvärde, dvs. abstrakt-allmänt arbete, är en produkt av en sådan ekonomisk ordning under vilken produktionen inte är avsedd

¹⁶ *Essays*, s. 143.

för en själv utan för andra konsumenter, och under vilken produktionen inte endast sker för konsumtionens skull utan även till förmån för utbytet.¹⁷

Och sålunda blir arbetets dubbelkaraktär och det abstrakta arbetets kategori former som uteslutande ingår i varuproduktionen. Alla andra produktions-system känner arbetet blott i dess naturliga, konkreta form. Abstrakt arbete – är en historisk kategori. I dessa framställningar är det för det första oklart vad som bör sorteras under den historiska kategorin, men för det andra är det tydligt från själva analysens riktning att begreppet ”historisk” ges snävast möjliga betydelse. Till exempel anser Rubin att kategorin varuekonomi är en kategori *i samma mening* som pengar, värde, vara, kapital osv. Här måste vi notera ett tydligt brott med Marx som utförligt analyserade denna fråga i ”Inledningen”. Marx beskriver här den komplexa utveckling som arbetsbegreppet genomgick hos merkantilisterna, monetaristerna, fysiokraterna, klassikerna – där de senare gick från de särskilda aspekterna av arbetet såsom handel och jordbruk till den abstrakt universella synen på rikedomsskapande verksamhet eller arbete i allmänhet.

Nu kunde det förefalla som om man därmed bara funnit det abstrakta uttrycket för den enklaste och äldsta relation vari människorna – i vilken som helst samhällsform – uppträder som producerande. Det är å ena sidan riktigt, men inte å den andra.¹⁸

Och han visade vidare att:

Den enklaste abstraktionen, [...] som uttrycker en urgammal och för alla samhällsformer giltig relation, framträder [...] ändå som praktiskt sann i denna abstraktion först som det modernaste samhällets kategori.¹⁹

¹⁷ Denna skrift publicerades tillsammans med den första utgåvan av Hilferdings *Das Finanzkapital* [Finanskapitalet] i *Marx-Studien. Bd 3. Die Wertlehre bei Marx und Lassalle von Tatiyana Grigorovich*, Wien 1910. Rysk titel: *Теория стоимости у Маркса и Лассалля*.

¹⁸ ”Inledning”, s. 34.

¹⁹ A.a., s. 35.

Med andra ord hänför Marx det abstrakta arbetet till de *villkorligt historiska* kategorierna, för att använda de ovan nämnda termerna. Abstrakt arbete, arbete i allmänhet, arbete som fysiologisk förbrukning av muskler, nerver och så vidare – är ett begrepp som ligger långt utanför varuproduktionens inre struktur, ett allmänt begrepp. Men i praktiken kan det nå sin fulla giltighet först under särskilda betingelser. Vilka är dessa betingelser?

För det första: möjligheten att generalisera från arbetets konkreta former, ty en likgiltighet inför dessa former blir begriplig först på ett sådant stadium av den ekonomiska utvecklingen där inte en form av arbete är förhärskande. För det andra:

en samhällsform där individerna med lätthet övergår från ett arbete till ett annat och där arbetets bestämda art är slumpmässig och därför likgiltig för dem. Arbetet är här inte enbart en kategori utan har verkligen blivit ett medel för skapande av rikedomens överhuvud, och det har upphört att vara sammanvuxet med individerna som ett särdrag hos dem [...]. Detta exempel med arbetet visar på ett slående sätt hur även de mest abstrakta kategorier visserligen – just genom att vara så abstrakta – har giltighet för alla epoker men hur abstraktionen, i sin bestämdhet, själv är en produkt av historiska förhållanden och endast har full giltighet innanför dessa förhållanden.²⁰

²⁰ Ibid. Z. Tseitlin gör en intressant poäng genom att sammanlänka Marx metod med naturvetenskapens, och drar en parallell mellan Marx lära om abstrakt arbete och atomläran. Begreppet "atom" relaterar till vetenskapshistoriens alla epoker, precis som begreppet "arbete" gör det till samhällshistoriens. Atomen, liksom arbetet, har en "dubbel substans". Icke desto mindre kunde vetenskapen före upptäckten av atomen endast utvecklas till ett bestämt steg i vetenskapshistorien, genom analysen av "komplexa fenomen i vilka atomen representerar en allmän, jämnt fördelad kategori. I den primitiva nebulosan, liksom i det primitiva samhället, var atomen och arbetet allmänna kategorier, men stipulerade å andra sidan den ena eller andra konfigurationen. [...] Med solsystemets fortsatta utveckling ökar mångfalden av kombinationer, eller kemiska kopplingar, i vilka atomen framträder som en allmän kategori. Atomen avindividualiseras allt mer "i praktiken". Människans vetenskapliga verksamhet bidrar å sin sida till mångfaldigandet av antalet kombinationer av kemiska element. [...] Utan tvekan när människans makt över naturen en sådan nivå att atomen, liksom arbetet, blir "likgiltig", dvs. kan anta vilken som helst kombination för vilket som helst syfte." Atomen är en historisk kategori i så måtto att först på den nivån av den vetenskapliga utvecklingen, när materian förvandlas till något komplext konkret framträder kategoriens allmänna karaktär tydligast. Se en mer detaljerad diskussion i Tseitlin, *Наука и гунomezа [Vetenskap och hypotes]* [Moskva 1926], s. 171ff.

Begreppet abstrakt arbete utvecklades till fullo först med varuproduktionen, men det hänger självt samman med alla epoker. Vad måste vara dess innehåll som låter det stå i kontakt med med alla epoker? Just det innehåll som Marx ger det: arbete, utgivande av fysiologisk energi i likgiltig form. Den definition som Rubin ger, gör det omöjligt att lyfta ut kategorin abstrakt arbete ur varuproduktionen.

Om det abstrakta arbetet finns så att säga ideellt i epokerna före varuproduktionen, och endast i varuvärlden hittar en grund som låter den *manifestera sig* praktiskt, vad är i så fall dess öde under betingelserna av en övergång från varuproduktion till organiserad, socialistisk produktion? Försvinner denna kategori under socialismen? Det är en fråga som får sitt svar av analysen av de omständigheter under vilka det abstrakta arbetet, enligt Marx, får en praktisk betydelse. Vi räknade upp dem längre upp. Bland dessa omständigheter finns det inte en enda som kommer att "avskaffas" under socialismen. I det socialistiska samhället kommer de tvärtom att utvecklas ytterligare.

Avsaknaden av en bestämd typ av arbete som är dominerande, den lättvindiga övergången från en typ av arbete till en annan, arbetsprocessens frikoppling från bestämda individer – allt detta äger rum under socialismen i sin högsta utveckling. Det är rent och skärt nonsens – Voznesenskij's "ståndpunkt" – att specialiseringen skulle upphöra under socialismen.

Om vi tar familjen för ett samhälle kan vi säga: de individuella produktionsmedlemmarnas arbete blir här omedelbart allmänt arbete i sin konkreta form. Det upphör inte att vara förbundet med personligheten och en bestämd specialisering.

Detta är en fullständigt förvrängd syn på utvecklingen. Låt oss komma ihåg hur Engels hånade Dühring:

För det av herr Dühring från de lärda klasserna övertagna tänkesättet måste det givetvis te sig som en orimlighet att det en gång inte kommer att finnas några vagnsdragare [Karrenschieber] eller arkitekter, och att den man som under en halvtimme ger anvisningar i egenskap av arkitekt också får skjuta

skottkärran en stund tills hans verksamhet som arkitekt åter tas i anspråk.
Just en snygg socialism som förevigar vagnsdragare som yrke!²¹

I samma anda konstaterar Marx och Engels i *Den tyska ideologin*, som publicerades i det första bandet av Rjazanovs "Arkiv", att "i det kommunistiska samhället, där [...] samhället reglerar den allmänna produktionen" blir det möjligt "att idag göra ett och i morgon ett annat, att jaga på morgonen, fiska på eftermiddagen, ägna mig åt kreatursskötsel på kvällen och åt kritik efter middagen, som jag har lust, utan att någonsin bli vare sig jägare, fiskare, herde eller kritiker".²² Om Marx och Engels hade uttryckt dessa tankar i våra dagar skulle de förstås ha givit mer moderna exempel. Andemeningen skulle dock ha varit densamma.

Den kapitalistiska tekniken har nått den nivån att arbetarna upplever det konkreta arbetsinnehållet som likgiltigt. Samtidigt närmar sig de konkreta uttrycken för detta arbete (arbete i ekonomisk mening, som livsnödvändigheter) alltmer varandra, såtillvida som det ena mänskliga organet efter det andra ersätts av automater. Denna process kommer att genomgå en ännu våldsammare utveckling under socialismen. De ekonomiska förhållanden som lade grunden för att konkret och abstrakt arbete skildes åt under kapitalismen kommer alltså att utvecklas ännu mer efter dess undergång. Arbetets dubbelkaraktär kommer då att försvagas, inte genom en återgång till patriarkaliska förhållanden – till att människorna återigen binds vid bestämda arbetsuppgifter – utan i den meningen att arbetets konkreta former alltmer närmar sig sitt slut; de omgestaltas till en enhetlig process av energiutgivning under arbetsmaskinens överinseende. Utanför denna arbetsprocess omvandlas arbetet till en enkel lek med "livsenergi", till något som redan idag faller utanför de egentliga ekonomiska kategorierna. Här har "arbetet blivit inte blott ett medel för livsuppehälle utan rent av det första livsbehovet".²³

²¹ Herr Eugen Dührings omvälvning av vetenskapen [*Anti-Dühring*] (Stockholm 1976), s. 276.

²² "Die deutsche Ideologie" [Den tyska ideologin], MEGA I.5 (Berlin 1970), s. 22.

²³ "Kritik av Gothaprogrammet" [1875] (Göteborg 1982), s. 72.

Som bevis för sin teori lägger Rubin fram kapitlet om varufetischismen. I detta kapitel framställer Marx varuproduktionen i kontrast till andra produktionsformer, för att förtydliga det säregna sätt på vilket arbetet organiseras i varuproduktionens tidsepok. Härifrån försöker Rubin nå fram till följande slutsats: under alla andra ekonomiska former (under en patriarkalisk samhällsordning, under feodalismen, i ett samhälle av fritt associerade producenter) är varje bestämd typ av arbete, varje konkret form av arbete, samtidigt omedelbart samhälleligt arbete; men under varuproduktionen kan arbetet finna sin samhällelighet blott genom att anta formen av sin motsats – det abstrakta arbetet. Det abstrakta arbetet är varuproduktionens grundläggande, specifika kategori. Låt oss undersöka saken.

I varje medvetet organiserad samhällsekonomi är arbetet redan i sin omedelbara konkreta form samhälleligt. Det är sant. I varuproduktionen blir det samhälleligt genom att förvandlas till abstrakt arbete. Det är också sant. Men är det sant att kategorin abstrakt arbete av denna anledning blir överflödigt i alla andra produktionsformer? Så skulle det vara om det abstrakta arbetet hade enbart denna funktion, om hela dess roll kunde reduceras till att ge bestämda former av arbete karaktären av samhälleligt arbete under förhållanden av varuproduktion. Men till och med i de ekonomiska former där det konkreta arbetet framträder omedelbart i en samhällelig kvalitet, är det abstrakta arbetets funktion absolut nödvändig, såtillvida som frågan gäller beräkningen av samhällelig arbetsenergi. En sådan beräkning kan ske enbart utifrån likgiltiga, det vill säga abstrakta räkneenheter. I samma kapitel om varufetischismen visar Marx med full beslutsamhet att varuproduktionens alla mystifikationer inte alls härrör från det konkreta arbetets förvandling till abstrakt, utan från det förtingligade uttrycket för denna abstraktion. Vad handlar detta kapitel om? Om varufetischismen. Marx visar klart och tydligt att det inte finns någonting mystiskt i vare sig det konkreta eller det abstrakta arbetet.

I så måtto som varan är bruksvärde är det ingenting mysteriöst med den, om jag betraktar den under synpunkten att den genom sina egenskaper

tillfredsställer mänskliga behov eller att den erhåller dessa egenskaper först som produkt av mänskligt arbete. [...] Varans mystiska karaktär har alltså inte sitt ursprung i dess bruksvärde. Lika lite har den sitt ursprung i värdebestämningarnas innehåll [dvs. det abstrakta arbetet – I.D.]. Ty för det första är det en fysiologisk sanning att alla nyttiga arbeten, alla produktiva verksamheter hur olika de än må vara, är funktioner av den mänskliga organismen och att varje sådan funktion, vilket innehåll och vilken form den än må ha, väsentligen är ett utgivande av mänsklig hjärna, nerv, muskel, sinnesorgan osv. Det som för det andra ligger till grund för värdestorlekens bestämning, tiden för detta utgivande eller arbetets kvantitet, ska tydligt skiljas från dess *kvalitet*. Under alla samhällstillstånd måste den arbetstid som produktionen av livsmedel kostar intressera människorna, om också inte i lika hög grad på olika utvecklingsstadiet. Slutligen, så snart människorna arbetar för varandra på ett eller annat sätt, erhåller deras arbete även en samhällelig form.²⁴

Varifrån uppstår då arbetsproduktens mystiska karaktär så snart den antar varuform? Uppenbarligen från själva denna form. Likheten hos alla typer av mänskligt arbete antar saklig form i arbetsprodukternas lika form som värdeföremålslighet, att arbetskraftens utgivande genom tiden för detta utgivande antar formen av arbetsprodukternas värdestorlek, slutligen att producenternas relationer, genom vilka deras arbetens samhälleliga karaktär gör sig gällande, antar formen av ett samhälleligt förhållande mellan arbetsprodukterna.²⁵

Man ska alltså inte söka efter varuproduktionens egendomligheter i kategorin abstrakt arbete, som är ”den substans med vilken värdet bestäms”, inte i likheten eller likställandet av olika typer av mänskligt arbete, inte i måttet på dessa arbetens tidsåtgång och inte heller i själva den samhälleliga förbindelsen mellan producenterna; dessa egendomligheter kommer sig uteslutande av att alla dessa definitioner får ett förtingligt uttryck. Andra samhällsformer har inte något behov av en sådan omväg. Här

²⁴ *Kapitalet. Första boken*. s. 62.

²⁵ A.a., s. 62f.

behöver arbeten och produkter inte anta någon från deras realitet skild fantastisk gestalt. De ingår som naturtjänster och naturaprestationer i samhällets hushållning. Arbetets naturalform, dess särskildhet, inte som under varuproduktionen dess allmänhet, är här dess omedelbara samhällliga form. De livegnas slavarbete är lika noggrant mätt i tid som det varuproducerande arbetet, men varje livegen vet att det är ett bestämt kvantum av hans egna personliga arbetskraft som han utger i sin herres tjänst.²⁶

I varuproduktionen blir de självständiga producenternas arbete samhällligt på marknaden och av två skäl. För det första eftersom deras produkter antar formen av varor och för det andra eftersom det ömsesidiga likställandet av varor enbart äger rum genom att konkreta, bestämda arbeten generaliseras (/abstraheras), förvandlas från konkret till abstrakt arbete. Den samhällliga förbindelsen existerar genom abstraktionen från den konkreta formen, förmedlad genom kategorin abstrakt arbete. I organiserade produktionsformer existerar det samhällliga bandet som ett *på förhand givet faktum*. Arbetet uppträder som samhällligt redan från början, inte som privatarbete, ty produkten måste inte förvandlas till vara för att gälla som samhällligt; den är samhällligt omedelbart vid sin tillblivelse. Därför är arbetet här samhällligt redan i sin specifikt konkreta form och inte i behov av någon förvandling eller generalisering. Från detta antas en serie av slutsatser följa: i ett organiserat samhälle finns inte några *varor* utan endast *produkter*, det finns inget *privat* arbete utan endast *samhällligt* arbete – arbetet från den samhällliga helhetens medvetna organ –, och det finns inget abstrakt arbete utan endast *konkret* arbete.

Detta schema skulle emellertid endast kunna antas i sin helhet om de verkliga begreppen ”vara”, ”privat”, ”abstrakt” stod i direkt symmetriska förhållanden till den andra serien av begrepp: ”produkt”, ”samhälligt”, ”konkret”. Men dessa antiteser är inte likvärdiga. Det säger sig självt att kategorierna ”vara” och ”privatarbete” försvinner tillsammans med produktionen för marknaden. Det följer av själva deras definitioner. Varor kallar vi arbetsprodukter avsedda för utbyte. Så snart det inte finns något utbyte

²⁶ A.a., s. 67.

finns heller inte några varor. Privatarbete kallar vi de självständiga, autonoma producenternas arbete. Om vi upphäver deras autonomi, om de förvandlas till organ som är direkt underordnade helheten, då försvinner kategorin privatarbete. Nu försöker man likaledes ge det abstrakta arbetet en sådan mening, vilket skulle leda till att denna kategori försvann vid övergången till andra produktionsformer. Detta följer av argumentet att arbetets samhällliga karaktär uttrycks med hjälp av en abstraktion i marknadsproduktionen medan den i det organiserade samhället framträder omedelbart.

En sådan mekanisk redogörelse över symmetriska lagar är dock de nya kommentatorernas rent godtyckliga konstruktion. Hos Marx hittar man ingen sådan. I sin polemik med Gray – i frågan huruvida varuvärdet kunde mätas utan penningens hjälp – skrev Marx:

Varorna är omedelbart produkter av individualiserade, oberoende privatarbeten, som genom att de avyttras i privatutbytesprocessen måste bevisa sin karaktär av allmänt samhälligt arbete, eller arbetet på varuproduktionens grundval blir samhälligt arbete blott genom att de individuella arbetena allsidigt avyttras. Men om Gray förutsätter den arbetstid varorna innehåller som *direkt samhälligt* så förutsätter han den som samfundsmässig [gemeinschaftliche] arbetstid eller som direkt associerade individers arbetstid. Sålunda skulle en specifik vara, såsom guld och silver, i praktiken inte kunna träda de andra varorna till mötes som inkarnation av det allmänna arbetet, bytesvärdet skulle inte bli pris, men bruksvärdet skulle heller inte bli bytesvärde, produkten inte bli vara, och sålunda skulle själva grundvalen för den borgerliga produktionen själv ha upphävts.²⁷

Det är lätt att konstatera att just den länk som Rubin hakat sig fast i – antitesen mellan konkret och abstrakt arbete – saknas i denna kortfattade men tydliga beskrivning av motsatsparet varuproduktion och socialistisk produktion. Ändå betonas här att arbetet i det socialistiska samhället inte behöver några förmedlande länkar i form av utbyte eller förfrämmande för att bli till samhälligt arbete.

²⁷ *Till kritiken av den politiska ekonomin* (Stockholm 1970), s. 80f.

Det krävs ofrånkomligen abstraktion för att omvandla privatarbeten till den kvalitativt likgiltiga kategorin samhälleligt arbete. Men abstraktion är också nödvändig för att kunna beräkna och redovisa den totala arbetsåtgången, vilket som Marx betonar måste intressera varje samhälle. I ett annat kapitel av sin bok talar Rubin själv om hur olika typer av arbeten likställs med varandra, men han talar även om ett likställande av föremål, till exempel utifrån deras relativa nytta (i den socialistiska produktionen). Skillnaden mellan socialistisk produktion och varuproduktion är endast denna: i varusamhället är likställandet av arbeten möjligt enbart genom maskerade former av jämförelse av arbetsprodukter, genom att dessa uppträder som varor. Under socialismen är däremot likställandet av konkreta arbeten och arbetsprodukter helt oberoende av varandra. Men i vilken form måste detta likställande av arbeten äga rum? Jämförelsen av arbeten, som uttrycks i olika konkreta former, är endast möjlig genom att de reduceras till ett standardmått. Enligt Voznesenskij kan ”det konkreta arbetet alldeles utmärkt mätas i sin konkreta form. Marx tvekade inte det minsta på den saken i det fjärde stycket av det första kapitlet i första boken av *Kapitalet* när han undersökte den feodala produktionen, särskilt hemproduktionen i en bondefamilj”. Dessa Marx-rader säger dock inte vad Voznesenskij har läst in. Det ”konkreta arbetet kan [...] mätas i sin konkreta form”, men vad är det som mäts här egentligen? Det måste handla om en *mängd*, och mängden arbete måste uttryckas i någon typ av enhet. Om Voznesenskij tänker sig att ett konkret föremål, produkten av ett visst konkret arbete, är en sådan enhet, då är det inte i rollen som konkret föremål som det kommer att räknas utan i förhållande till ett arbetsenergiindex.²⁸

Just själva försöket att mäta mängden arbete i andra industrier med hjälp av givna ting skulle resultera i kamrat Voznesenskij's fullständiga omedvetenhet

²⁸ Så här karakteriserar Marx arbetets beräkning utifrån mängden producerade varor: ”Ackordslönen [Stücklohn] uttrycker i praktiken inte något direkt värdförhållande. Det handlar inte om att mäta den enskilda enhetens [Stück] värde i den i denna förkroppsligade arbetstiden, utan tvärtom det av arbetaren utgivna arbetet i antalet enheter som producerats av honom. Vid tidlön mäts arbetet direkt genom sin varaktighet i tiden, vid ackordslön i den produktmängd som arbetet sammansätter [verdichtet] under en bestämd tidsrymd” (*Kapitalet. Första boken*, s. 482).

om penningformens fetischism, genom att föra in det på detta helt oväntade sätt i det socialistiska samhället. Försöket att vända sig bort från abstrakt arbete leder till – varufetischism; det är ödet för ett överdrivet ”fördjupande” av begreppen. Arbetets mått i vilket produktionssystem som helst består för Marx inte i något annat än *arbetstid*, vilket följaktligen även för Rubin måste ske i likställandet av olika former av arbete med varandra. Så här säger Marx om en socialistisk produktion:

sedan det kapitalistiska produktionssättet upphävts men en samhällelig produktion består, kvarstår värdebestämningen som förhärskande i den meningen, att reglering av arbetstiden och fördelning av det samhällliga arbetet mellan de olika produktionsgrupperna och slutligen bokföringen över denna fördelning blir mera väsentlig än någonsin.²⁹

För att karakterisera de samhällliga relationerna under det kommunistiska samhällets första fas, skriver Marx:

T.ex. består den samhällliga arbetsdagen av de individuella arbetstimmarnas summa; den enskilde producentens individuella arbetstid är den av honom presterade delen av den samhällliga arbetsdagen, hans andel därav. Han får av samhället ett kvitto på att han presterat så och så mycket arbete (med avdrag för den del av hans arbete som går till de gemensamma fonderna) och på detta kvitto hämtar han ur de samhällliga förråden ut så mycket konsumtionsmedel som lika mycket arbete kostar. Samma kvantum arbete som han givit samhället i en form får han tillbaks i en annan. [/] Uppenbart råder här samma princip som reglerar varuutbytet, såvitt detta är ett utbyte av lika värden. Innehåll och form har förändrats, emedan ingen under de rådande omständigheterna kan ge något utom sitt arbete och emedan å andra sidan inget utom individuella konsumtionsmedel kan övergå i den enskildes egendom. Men vad beträffar fördelningen av de senare bland de enskilda producenterna råder där samma princip som vid utbytet av varuekvivalenter, lika mycket arbete i en form bytes mot lika mycket arbete i en annan.³⁰

²⁹ *Kapitalet. Tredje boken*, s. 754.

³⁰ ”Kritik av Gothaprogrammet”, s. 71.

Under kommunismens andra fas kommer dessa ”födelsemärken” att försvinna och det kommunistiska samhället att lämna kapitalismens sköte, i så måtto som frågan gäller distributionens principer. Men en annan nödvändighet kvarstår emellertid – en korrekt fördelning av arbete mellan olika branscher samt ett jämförande av kostnader och resultat i varje fabrik. Utan någon kvantitativ bokföring av arbetet där är en organiserad produktion inte möjlig. Men vilket arbete är det som bokförs här? Arbete i allmänhet, som en bestämd form av produktiv energi, oavsett dess manifestationsform. Om Rubin och Voznesenskij betraktar detta arbete som abstrakt arbete, måste de ange en tredje kategori för det eftersom det är obegripligt hur man kan bokföra konkret arbete med abstrakta enheter. Själva begreppet bokföring innebär att generalisera från varje kvalitet. Aritmetik är talens abstrakta vetenskap.

Men man kommer att svara oss: det faktum att konkret arbete kan betraktas från en kvantitativ sida gör det ännu inte till abstrakt arbete. Bokföringsprocessen är en generaliserande operation. Men generaliseringen existerar här blott i tänkandets form. Det verkliga livet är inte intresserat av dessa abstraktioner utan av de konkreta formerna av arbete och av konsumtionsartiklarnas bestämning. Tvärtom, i varuproduktionen är generaliseringsprocessen från arbetenas och tingens konkreta egenskaper en verklig handling, som varje dag och varje timme äger rum på marknaden. Här återfinns den abstraktion som existerar i utbytets själva objektiva natur och som ger upphov till kategorin abstrakt arbete.

Vilken roll spelar emellertid denna ”objektiverade” abstraktion? Rollen som regulator för den samhälleliga produktionen. Försvinner denna ekonomiska nödvändighet under socialismen? Nej, tvärtom antar regleringen under socialismen blott en allsidig karaktär. Regleringen förutsätter bokföring av arbetet, beräkningens abstraktion från konkreta egenskaper och kvaliteter. Om arbetets reglering är en ekonomisk nödvändighet under socialismen (och under varje produktionsform i så måtto som människor alltid har varit intresserade av hur mycket tillgängligt arbete som gick åt på produktionsresurserna), så fortlever i ett sådant system nödvändigheten att generalisera från konkret arbete. Abstraktion under sådana förhållanden är inte någon lyx, inte en tom lek med fantasin, utan en livsnödvändighet. I varusamhället sker det spontant och genom förmedlingen av ting; i det

organiserade samhället [däremot] medvetet. Men från detta härleds inte dess kvalitativa natur. Skillnaden är endast denna, att under socialismen ”princip och praxis inte längre strider mot varandra, under det att i varuutbytet utbytet av ekvivalenter endast förekommer i *genomsnittet* och inte för det enskilda fallet”.³¹

På detta sätt karakteriseras enligt Marx inte endast arbetet i varuekonomins epok, utan alla i samhällen producerande människors arbete, ”individernas samhälleligt bestämda produktion” [”Inledning”], arbetets dubbelkaraktär. Skillnaden består endast i följande: i varuproduktionen får denna arbetets dualitet praktisk framträdelse i utbytesprocessen. Å andra sidan framträder i varusamhället konkret nyttigt arbete direkt, som privatarbete. Samhälleligt arbete blir det först genom ting, genom varuutbyte, som på samma gång omvandlar konkret arbete till sin motsats. I alla andra ekonomiska former är både konkret och abstrakt arbete däremot endast två sidor av samma samhällliga arbete. Konkret arbete är samhälleligt arbete i bemärkelsen att det tillfredsställer i en särskild form ett *särskilt samhälleligt behov* som kvalitet av en specifik samhällelig arbetsdelning. Abstrakt arbete är samhälleligt arbete i bemärkelsen att i det uttrycks den samhällliga karaktären hos likställt heterogent arbete. Vidare är från en objektiv synvinkel konkret arbete även i en varuekonomi likaledes samhälleligt arbete. Det kommer till uttryck i det faktum att arbetsprodukten måste vara nyttig, alltså måste tillfredsställa en samhällelig efterfrågan:

Privatproducenternas hjärna återspeglar denna deras privatarbetens dubbla samhällliga karaktär endast i de former som framträder i det praktiska umgänget, i produktutbytet – deras privatarbetens samhälleligt nyttiga karaktär [framträder] alltså i formen, att arbetsprodukten måste vara nyttig, nämligen för andra – likhetens samhällliga karaktär hos de olikartade arbetena i form av dessa materiellt olikartade tings, arbetsprodukternas gemensamma värdekaraktär.³²

³¹ Ibid.

³² *Kapitalet. Första boken*, s. 64.

Här har vi svaret och den andra förebråelsen som riktades mot den fysiologiska definitionen av abstrakt arbete – förebråelsen att en dylik definition inte tillskriver arbetet samhällelig karaktär. Enligt Rubins uppfattning är motsatsställningen mellan konkret och abstrakt arbete inte en motsatsställning mellan begreppen art och slag, utan en analys av ”arbetet från två synvinklar: en materiell-teknisk och en samhällelig. Begreppet abstrakt arbete uttrycker karaktären hos den samhällelige organiseringen av arbetet i ett varukapitalistiskt samhälle”.³³

Att angripa frågan på sådant sätt är enligt vårt förmenande inkorrekt. Båda definitionerna av arbetet, som konkret och som abstrakt, *inbegriper redan arbetets föregående samhällelige karaktär*. I ”Inledningen” skriver Marx: ”Föremålet för undersökningen är till att börja med den *materiella produktionen*. [I] I samhället producerande individer – därför är individernas samhälleligt bestämda produktion den självklara utgångspunkten”.³⁴ Konkret arbete är inte på något sätt blott en materiell-teknisk kategori. Rubin själv säger på ett annat ställe med hänvisning till Marx att i alla andra samhällen, förutom i ett varusamhälle, uttrycks arbetets samhällelige karaktär i dess omedelbara naturform. Därför blir det, under dessa förhållanden, en kategori med *samhälleligt* innehåll. Men även i varuproduktionen är konkret arbete endast till sin framträdelse, endast subjektivt, för producenten en materiell-teknisk kategori, som privatarbete. Från hela reproduktionsprocessens synvinkel framstår det som samhälleligt bestämt arbete, eftersom det nyttiga privatarbetets karaktär och inriktning beror på samhället. I så måtto som konkret arbete splittras i former och underformer tillsammans med den samhällelige arbetsdelningens utveckling, och i så måtto som det senare är ett samhälleligt faktum, så antar även konkret arbete en samhällelig karaktär. Ja, det kunde inte vara på något annat sätt, eftersom begreppen ”konkret” och ”abstrakt” inte relaterar till olika saker, utan till en och samma sak, till samhälleligt arbete, som är något givet, som livsproduktionens primära materia.

Tillsammans med detta löses även frågan om det abstrakta arbetets samhällelige karaktär. Abstrakt arbete är samhälleligt arbete, från synvinkeln av

³³ *Essays*, s. 141.

³⁴ ”Inledning”, s. 64.

enkel, homogen mänsklig energi, inte från mångfalden av dess funktioner, manifestationer och resultat, utan i likheten från dess fysiologiska process. Men samhället är inte en organism i ordets djupare fysiologiska bemärkelse. Utgivandet av mänsklig energi kan inte ske samhälleligt direkt, utan genom individer, som dess medlemmar, medvetet (i ett organiserat samhälle) eller omedvetet (i ett varusamhälle) som den samhälleliga helhetens organ. Reducerandet av abstrakt arbete till enkelt, opersonligt, om så utfört av enskilda personer, utgivande av fysiologisk energi – det är även det högsta uttrycket för arbetets samhälleliga karaktär, oaktat det faktum att det tycks framställa sig självt som en *naturalistisk kategori*. ”Fysiologi” i denna givna bemärkelse är en pseudonym för en avpersonifierad, absolut likhet mellan alla former av mänskligt arbete, alla producenters likhet förstådd som sådan, det vill säga i den enkla kvaliteten av utgivare av samhällelig energi. Vilket ytterligare samhälleligt innehåll kan man kräva av ekonomiska kategorier?³⁵

Men här kanske abstrakt arbete har ställts inför ytterligare ett krav? Kanske förstås här med samhälleligt innehåll ett som är ändamålsenligt för varje specifik samhällelig relation och som varierar med dem? Det för oss till frågan om det abstrakta arbetets historiska karaktär, och här återstår bara att återupprepa våra betraktelser över historiska kategorier i allmänhet.

Låt oss nu ta oss an den tredje invändningen mot en fysiologisk förståelse av abstrakt arbete:

Det är inte möjligt att förena ett fysiologiskt begrepp för abstrakt arbete med den värdes historiska karaktär som det skapar. Ett fysiologiskt utgivande av energi är som sådant lika i alla epoker och, skulle man kunna säga, denna energi har skapat värde i alla epoker. Vi hamnar i den grävsta tolkningen av värdeteorin, en som skarpt motsäger Marx teori.³⁶

Och på ett annat ställe:

³⁵ Hos Voznesenskij uttrycks denna tanke i vulgärmarxistisk form. Han skriver: ”Abstrakt arbete – det är inte enskilt arbete utan samhälleligt arbete. Det är inte någon individs, någon persons arbete; det representerar i sig självt samhällelig energi, samhället som helhets energi”. Dessvärre har ingen hitintills funnit i samhället som sådant muskler och nervsystem med vilka det ”utan individer” kunde utge sin energi.

³⁶ *Essays*, s. 135.

Den accepterade förståelsen av abstrakt arbete som utgivande i ordets fysiologiska bemärkelse är oundvikligen en naturalistisk tolkning av Marx värde-teori.³⁷

För det första finns det över huvud taget ingenting som rättfärdigar argumentet att en historisk kategori behöver uppstå endast från en annan historisk kategori. När allt kommer omkring har varje historisk produktionsform sin grund i den eviga relationen mellan människa och natur, produktivkrafterna, givna av naturen, och arbetet ”vilket självt endast är en yttring av en naturkraft – den mänskliga arbetskraften”.³⁸ Detta arbete och denna arbetskraft är källan till varje utveckling och således varje historisk kategori. Den som påstår att historiska kategorier endast kan skapas av andra likaledes historiska kategorier bortser från att en kategori i allmänhet endast är *framträdelseformen* för ahistoriska lagar, som Marx påminde om i det av oss anförda brevet till Kugelmann. Vad gäller specialfrågan om sambandet mellan värde och abstrakt arbete så handlar kontroversen här i grund och botten om en enkel feltolkning av ordet ”skapa”, vilket tillskrivs en djup materialistisk betydelse. Rubin skriver således:

Endast medelst en solid etablering av detta begrepp för abstrakt arbete kan vi korrekt förstå den marxistiska värdeteorins fundamentala ståndpunkt, som fastslår att arbete ”skapar” värde. Vid första anblick ger denna ståndpunkt upphov till en hel rad frågor och problem. Arbete som verksamhet är inte något fysiskt, som tillhör naturens fenomenvärld. Om detta arbete skapar värde så står det klart att det senare representerar ett slags egenskap av ett ting som sådant, som ett naturobjekt.³⁹

Alla dessa problem kommer inte från att abstrakt arbete fattas i den fysiologiska bemärkelsen utan från att ordet ”skapa” fattas i en vulgärfysisk sådan. Samtidigt placerar Rubin själv detta ord inom citattecken och känner att

³⁷ Detta citat tycks inte föreligga i den engelska översättningen, men jfr *Essays*, s. 152. Red.

³⁸ ”Kritik av Gothaprogrammet”, s. 65.

³⁹ Se not 37. Red.

denna term måste förstås annorlunda. Värde skapas av abstrakt arbete i bemärkelsen att det blir till en arbetsprodukts värdeform: ”bytesvärde är ett visst samhälleligt sätt att uttrycka det arbete som använts på ett ting” (Marx)⁴⁰ – det är allt. Det står klart att uttryckssättet kan och måste ha en samhällelig karaktär, medan det som tjänar som ämne som uttrycks inte beror på samhällsformens utveckling. Det finns inte någon svårighet eller motsägelse här om vi bara ger sakerna deras riktiga betydelse.

Men om vi samtidigt håller fast vid Rubins definition – och här rör vi oss mot de positiva delen av hans teori – så landar vi oundvikligen i slutsatsen att det inte är det abstrakta arbetet som skapar värde utan tvärtom kategorin värde som skapar kategorin abstrakt arbete. Hos Rubin finns åtskilliga olika och nästan alltid sammanblandade definitioner av abstrakt arbete. Låt oss återge några av dem:

Det som karakteriserar abstrakt arbete är *abstraktion från arbetets konkreta former, som den grundläggande samhälleliga relationen mellan åtskilda varuproducenter*.⁴¹

(Abstrakt arbete är abstraktion – en inte helt begriplig definition.)

Abstrakt arbete framträder först i marknadsutbytets reala handling. Fysiologisk likställning av olika former av mänskligt arbete förekommer alltid och representerar i sig självt ett faktum, oavsett samhällelig produktionsform. Men likställandet av olika former av arbete, som skapas i varuproduktionen genom utbytesprocessen, likställandet av olika arbeten som utförs i olika produktionsgrenar, flödet av arbete från en bransch till en annan, aspirationen, så att säga, hos varje arbetsreservoar i samhället mot en jämlik nivå – det är ett samhälleligt fenomen, inneboende i varuproduktionen och kommer till uttryck i begreppet abstrakt arbete.⁴²

Också denna definition är besynnerlig (”aspirationen [...] hos varje arbets-

⁴⁰ Se not 37. Red.

⁴¹ *Essays*, s. 143.

⁴² Detta citat tycks inte föreligga i den engelska översättningen, men jfr *Essays*, s. 144. Red.

reservoar [...] mot en jämlik nivå”). Men den är framför allt uppenbart felaktig. Till att börja med: att säga att ”likställandet av olika former av arbete, som skapas i utbytesprocessen” är ett fenomen som är inneboende endast i en varuekonomi – är att säga ingenting. I sig självt förstås att där det inte sker något utbyte förekommer ingen varuproduktion. Den andra försäkran, att arbetets strävan mot en jämlik nivå, strävan efter likställande och så vidare är typisk endast för varuproduktionen är uppenbart osann. Bland annat använder Rubin här termen ”samhällelig” i en bemärkelse som är analog med termerna ”marknad” eller ”varuproduktion”. En sådan användning är allt annat än godtagbar.

Längre fram framhäver Rubin denna uppfattning ytterligare och gör gällande att arbetets likställande i varusamhället inte sker direkt, ”utan genom utbytet, inte i produktionsprocessen. Begreppet abstrakt arbete uttrycker den specifikt historiska formen för likställande av arbete”.⁴³

Rubin anser att ”Endast medelst en solid etablering av denna förståelse av begreppet abstrakt arbete kan vi korrekt förstå den marxistiska värdeteorins fundamentala ståndpunkt” [se ovan, red.]. I vad består denna korrekta förståelse? Jo:

Om abstrakt arbete förstås samhälleligt, som uttryck för arbetets samhälleliga organisationsform i varuproduktionen [så] skapar detta abstrakta arbete, med andra ord produktionens varuform, även arbetsprodukternas värde, dvs. den egenskap som är resultatet av en given samhällelig (varu)produktionsform, men som tillskrivs tingen [...]. *Inte arbete som sådant, utan endast den givna samhälleliga (varu)formens organisation skapar värde.* Så, och endast så, ska ståndpunkten att abstrakt arbete skapar värde förstås.⁴⁴

Om detta är resultatet av denna långa framställning har dock vår författare lagt ner så mycken möda förgäves. Det som han här har ”bevisat” är över huvud taget inte vad som krävs. Vi har i själva verket hamnat vid den punkt där begreppet abstrakt arbete är helt höljt i dimma, *helt och hållet likställt med begreppet varuproduktion*, och därefter är det inte svårt att bevisa att

⁴³ Rubin. Detta citat tycks inte föreligga i den engelska översättningen. Red.

⁴⁴ Detta citat tycks inte föreligga i den engelska översättningen, men jfr *Essays*, s. 140. Red.

just varuproduktionen skapar värde. Var det någon som inte redan visste allt detta? Den teoretiska exkursionen visade sig vara fruktlös i ordets fulla betydelse. De ytterligare försöken av författaren att ta sig ur dessa svårigheter ökar bara förvirringen. Den ömsesidiga relationen mellan abstrakt arbete och värde vidareutvecklar han på följande sätt:

Förhållandet mellan abstrakt arbete och värde kan inte tänkas som ett förhållande mellan fysisk orsak och fysisk verkan. Arbete, dvs. abstrakt arbete är ett produktionsförhållande mellan privata varuägare som sammankopplas genom utbytet. Värde är det materiella uttrycket för detta produktionsförhållande. Arbete och värde är sammankopplade som människornas produktionsförhållande och dess materiella form [...] En sådan precis betydelse har, som vi redan visat, Marx uttryck att värde är ”förtingligt”, ”materialiserat”, ”geléat” arbete [Rubin hänv. t. *Kapitalet. Första boken*. Red.]. Värde är det förtingligade uttrycket för arbetets specifika samhälleliga egenskaper och just dess organisation på basis av oberoende opererande produktion hos privata varuägare och deras sammanlänkning i utbytet.⁴⁵

Så många ord, så lite mening. Att säga att ”arbete är ett produktionsförhållande” är detsamma som att säga att ”produktion är ett produktionsförhållande”, det vill säga nonsens. Arbetet är då den grund på vilket förhållandet byggs, men arbete och arbetsförhållande – är samma sak. Att värdet är ”förtingligt” arbete – det är sant, men det måste förstås i samma bemärkelse som uttrycket ”arbete skapar värde”, det vill säga inte i fysisk utan i figurativ bemärkelse: arbete får sitt materiella uttryck i ting, som representerar *arbetsförhållandet*.

Men värst av allt är att alla de av oss anförda definitionerna av abstrakt arbete leder till den oundvikliga slutsatsen: arbete skapar inte värde, utan tvärtom. Abstrakt arbete framträder i själva verket först i utbytet. Men utbyte är framförallt ett utbyte av *ting*, som likställer det ena med det andra. Denna utbytesprocess är även vad som härleder värdet, som förhållandet mellan producenterna. Kategorin abstrakt arbete är enligt den rubinska uppfattningen ett *resultat* av hela processen, inte dess utgångspunkt. Saken får på detta sätt i

⁴⁵ Detta citat tycks inte föreligga i den engelska översättningen, men jfr *Essays*, s. 153. Red.

Rubins schema en tämligen besynnerlig ordningsföljd, och hela arbetsvärde-teorin får en metafysisk karaktär.

Innehållet i alla de av oss anförda försöken att definiera det abstrakta arbetet – om bara det funnits något innehåll i dem – leder hos Rubin till en *uppdelning av tomma abstraktioner i fyra delar*. Det är inte bara en generalisering från arbetets konkreta egenskaper utan *en abstraktion från arbete, som opersonlig fysiologisk verksamhet, en abstraktion från ett abstrakt begrepp*. För Rubin är fysiologiskt allmänt arbete endast en förutsättning för abstrakt arbete, men inte samma arbete, på samma sätt som de konkreta formerna av arbete är en förutsättning för reduceringen till fysiologiskt arbete. På detta sätt innehåller inte bara värde, utan även abstrakt arbete inte en enda atom materia. Begreppet arbete försvinner slutligen och ersätts av en helt steril, vag och förvirrad utveckling mot slutet där vi kommer till slutsatsen att det abstrakta arbetet – inte är arbete, utan endast den kända formen för dess organisering. Vad ska detta hårklyveri tjäna till? Ovan avväpnade vi dess ”samhällshistoriska” motiv. Men Rubin underbygger nödvändigheten av en sådan definition med ytterligare två argument. Han tror att endast den av honom givna definitionen av abstrakt arbete gör det möjligt att för det första införa en exakt distinktion mellan begreppen ”arbete” och ”arbetskraft”, och för det andra att begripa betydelsen av den marxistiska uppfattningen att arbete i sig självt inte har något värde.

Rubin säger:

Endast från en sådan synvinkel kan vi klagöra den skillnad som Marx införde mellan arbete, som skapare av värde, och arbetskraft. Det skulle vara fullständigt meningslöst att tolka dessa två begrepp som två verkliga föremål, som skiljs åt genom sina naturliga egenskaper. Det är just så som de behandlas av Buch⁴⁶: ”Arbete är en process för att omvandla potentiell energi från vår kropp till mekaniskt arbete [...] *Abstrakt arbete* är den lagrade potentiella energin i vår organism, som ännu inte omvandlats till mekaniskt arbete”. En sådan mekanisk ståndpunkt förvränger Marx fullständigt. ”Arbete” och ”arbetskraft” är inte olika föremål i yttervärlden, utan olika samhälleliga

⁴⁶ Rubin, *Essays*, s. 133.

karaktäristika hos arbetet, olika "Formbestimmtheiten" [formbestämtheter]. Abstrakt arbete, som skapar värde – det är ett uttryck för varusamhället, som de aggregerade självständiga privata hushållen, som sammanlänkar sina produktionsförhållanden genom utbytet. Lönarbete, eller arbetskraft – det är ett uttryck för arbetet, som skiljts från produktionsmedlen som ställt emot det och förkroppsligat sig i dem i form av ett anställningskontrakt mellan kapitalister och arbetare".⁴⁷

Vi har anfört alla dessa rader för att med klarhet kunna visa på den oundvikliga förvrängningen av Marx kategorier om de våldsamt tvingas in i det rubinska "samhällshistoriska" schemat. Rubin suddar effektivt ut varje gräns mellan "arbete" och "arbetskraft", förstått som fenomen i yttervärlden. Försök att skilja dem åt avfärdar han i förväg som hopplöst, även om han inte ger någon motivering i sin slutgiltiga dom. Samtidigt lämnar den formulering vi finner hos Marx ingen tvekan om saken: "Vad nationalekonomerna kallar arbetets värde, är därför i själva verket värdet av den arbetskraft, som finns i arbetarens personlighet, och som är lika åtskild från sin funktion, arbetet, som en maskin är skild från de arbetsmoment den utför".⁴⁸ Det förefaller inte finnas något tydligare uttryck. För Marx föreligger skillnaden mellan arbetskraft och arbete just i den reala världen och under den kapitalistiska produktionens villkor där alla fenomen antar en rubbad form. Hos Rubin finns en diametralt motsatt uppfattning: i yttervärlden är arbetskraft och arbete en och samma sak. De uppfattas som åtskilda uteslutande från den varukapitalistiska produktionens synvinkel. Här finns en oförenlig motsägelse gentemot Marx.⁴⁹

⁴⁷ Detta citat tycks inte föreligga i den engelska översättningen. Red.

⁴⁸ *Kapitalet. Första boken*, s. 470.

⁴⁹ Här är fler utdrag, som bevis på att Marx skiljde på arbetskraft och arbete, som föremål i yttervärlden: "Dessutom medför arbetslönsens verkliga rörelse en del fenomen, som ser ut att bevisa, att det inte är arbetskraftens värde som betalas, utan i stället värdet av dess funktion, arbetet självt. [...] 1:0. Arbetslönen växlar med arbetsdagens längd. Man kunde lika gärna dra den slutsatsen, att det inte är maskinens värde utan dess verkningar, som betalas, eftersom det kostar mera att hyra en maskin för en vecka än för en dag" (*Kapitalet. Första boken*, s. 473). "'Värdeskapande' är att omsätta arbetskraft i arbete. Arbetskraften å sin sida är framförallt natursubstans, som blivit omsatt i den mänskliga organismen" (A.a., s. 184n).

Men det är självklart inte av den här anledningen som Rubins uppfattning ska förkastas. Poängen är att Rubins teori leder direkt till en bild av arbetskraftens värde som betalning för arbetet, det vill säga till *en sammanblandning av arbetslönens natur och dess yttre falska sken*, emot vilket Marx genom sin kritik sköt sin vassaste pil. Om arbetarens lön är betalning för arbete så går hela exploateringsteorin upp i rök. Rubins uppfattning är en återgång till den klassiska ekonomin, som de facto inte skiljde på begreppen ”arbete” och ”arbetskraft” och just av den anledningen inte kunde ta sig bortom den borgerliga ideologins räckvidd. Det ”samhällshistoriskt specifika” med abstrakt arbete leder oss på så sätt allt längre bort från en genuin marxism. Vi har inte ens tagit upp att försöket att ge begreppet arbetskraft en ”samhällelig” karakteristik hör till samma typ av uppfinning som de många definitionerna av abstrakt arbete som vi anförde ovan. Arbetskraft döps utan vidare om till lönarbete, och lönarbete kan nu omdefinieras utan större svårighet, som en samhällshistorisk kategori, som inneboende i den kapitalistiska produktionen. Det som skulle ha visats, nämligen huruvida ”arbetskraft” och ”lönarbete” är synonyma, lämnas av Rubin utan varje bevis. Med en sådan logik kan naturligtvis allt bevisas.

Samtidigt är arbetskraft för Marx den kraft som ”existerar i arbetarens person”. På ett annat ställe skriver Marx: ”arbetet, vilket självt endast är en yttring av en naturkraft, den mänskliga arbetskraften”.⁵⁰ Begreppet arbetskraft tillämpar Marx i samband med livegenskapens karakteristika: ”varje livegen vet, att det är ett bestämt kvantum av sin personliga arbetskraft som han förbrukar i sin herres tjänst”.⁵¹

Den definition av arbetskraft som Rubin gör relaterar till arbetskraft som har *omvandlats till en vara*, det vill säga till den specifika samhälleliga existensformen inom ramarna för det kapitalistiska samhället. Men i så fall är definitionen en simpel tautologi. När arbetskraften antar kvaliteten ”vara” så representerar den redan de kapitalistiska produktionsförhållandena. Något mer lyckosam är den andra definitionen av arbetskraft som Rubin gör

⁵⁰ ”Kritik av Gothaprogrammet”, s. 65.

⁵¹ *Kapitalet. Första boken*, s. 67.

några rader längre ner (han är över huvud taget inte så noga med sina definitioner): ”Arbetskraften uttrycker produktionsförhållandet mellan arbetare och kapitalister, som sammanlänkar dem genom utbytet av ting” (utbyte av pengar mot arbetskraft).⁵² Därmed betraktas arbetskraft återigen inte i allmänhet utan i den bestämda *varuformen*.

Men för att kunna bli en *vara* måste arbetskraften först och främst vara ett ”ting”, det vill säga ett föremål i *yttervärlden*. Just detta faktum gör det möjligt för den att ha värde, eftersom värde är ett inneboende ”ting” i det samhällseliga utbytet. Och från denna synvinkel har inte ”arbete” något värde, eftersom det inte är något *föremål* för utbyte, det är inte något ting, utan endast en funktion för ett ”ting” – arbetskraften. Även Rubin säger detta, även om han forcerar den korrekta definitionen genom den hög av hinder och motsägelser som han själv har byggt upp:

Arbete, som samhällseligt produktionsförhållande, kommer till uttryck i värdets förtingligade form, men är självt inte något ”ting”, ”värde”. Från detta förstår vi att ”arbete” (mer exakt som samhällseligt organiserat arbete i varuform) skapar värde, men har självt inte något värde. Lönarbete eller arbetskraft (mer exakt arbete i sin klassiska motsats till kapital) framträder i varuform, har värde, men skapar det inte.⁵³

Återigen den felaktiga formuleringen: ”arbete = produktionsförhållande”, arbetskraft = lönarbete, som leder till den löjeväckande och värdelösa uppfattningen: lönarbete skapar inte värde (!). Men om denna snårighet undanröjs så kvarstår den riktiga slutsatsen: arbete är inte ett ”ting”, arbetskraft är ett ”ting”. Från detta härrör deras olika förhållande till värdet. Men från detta följer redan att det är en *fundamental skillnad* mellan arbete och arbetskraft, som ligger i deras *objektiva natur*. Varför var det nödvändigt att göra allt detta väsen, att upprätta varje gräns dem emellan, för att sedan återförena dem igen? Det arbete som ägnats denna forskning är inte bara utan värde, utan skapar följaktligen inte något värde.

⁵² Detta citat tycks inte föreligga i den engelska översättningen. Red.

⁵³ Se föregående not.

Voznesenskij's "teori" som kombinerar Rubin med Marx proppar kategorin abstrakt arbete full med alla möjliga definitioner och är inte värd att stanna upp vid. Hos Rubin har försöket att "sociologisera" begreppet abstrakt arbete karaktären av intern konsistens, som leder det ad absurdum. Hos Voznesenskij, sedvanlig eklekticism, som inte är av något teoretiskt intresse.

Vi har visat att Rubins uppfattning inte härstammar från de marxistiska kategorierna och till delarnas innehåll, i ande och mening, motsäger det innehåll Marx gav sina definitioner. Kvarstår gör avslutningsvis en lösning på den sista frågan: är inte Rubins teori korrekt till sitt innehåll i förhållande till Marx teori? Kanske finns tillräcklig grund för att kunna etablera de grundläggande definitionerna i den politiska ekonomin på det schema som framlagts av Rubin, om man bortser från det faktum att det inte är i överensstämmelse med Marx. Frågan kan besvaras jakande endast på ett villkor: om Rubins kategorier bättre skulle hjälpa oss att förstå verkligheten än Marx, att bättre förstå den varukapitalistiska produktionens mekanism. Men faktum är att det är just detta behov som det inte tillfredsställer.

Till vad leder Rubins försök? Kort sagt till ambitionen att *driva ut från den politiska ekonomins ämne varje levande materia*, att beröva marxismens teoretiska system dess materiella grund. Om abstrakt arbete inte är arbete i fysiologisk bemärkelse, om arbetskraft inte är ett föremål i den verkliga yttervärlden, om allt detta är en okroppslig "sociologiserad" abstraktion, ett ogripbart "förhållande" i "varusamhället", så följer i bästa fall att dessa kategorier placerar de återstående kategorierna i den politiska ekonomin i *samma serie*, som profit, ränta, kapital, klasser och så vidare. Men då försvinner i sanning varje objektivt stöd för vetenskapligt studium av det borgerliga samhället. Den ekonomiska vetenskapens uppgift måste när allt kommer omkring bestå i att reducera de specifika kapitalistiska *framträdelseformerna* för lagarna för den samhälleliga "livsproduktionen" till samma lagar, för att genom abstrakt analys låta det inre i den ekonomiska strukturen "framträda", som fördunklas och maskeras av den kapitalistiska produktionens motsägelsefulla former. De grundläggande kategorierna för denna ekonomi, som kapital, profit med mera representerar de ekonomiska fenomenen i falsk form, i en böjd spegel. För att kunna avslöja ytfenomenens fetischism måste forskningen i varje fall besitta verktyg och kategorier inte

i fetischerad ordning; den måste i sin abstrakta analys ställa sig *utanför den borgerliga produktionens kategorier*. Annars förblir den i dess tvång, så som även skedde med den klassiska skolan och dess bästa representant – Ricardo. Men var finns den grund som leder oss bort från gränserna för den borgerliga världsåskådningen? *Detta är arbetets ståndpunkt i dess allmänna bemärkelse*. Till vad kokar den marxistiska analysen av det borgerliga samhället ned? Att profit inte växer från kapitalet, eller räntan från jorden, att kapital och värde inte är egenskaper hos ting, som sådana, att inte heller pengar är dess bländande framträdelse, som det brukar anses, utan endast är framträdelseformer för allmänt abstrakt arbete, den *primära materian*, från vilken samhällelig produktion, klasser och deras otaliga relationer formas. På denna grund byggs hela mervärdeteorin, hela exploateringsteorin. Endast kondenseringen av alla samhällsekonomiska relationer till arbete kan påvisa den borgerliga ekonomiska formens mystifiering, och det är den förtjänsten som Marx framför allt tillskriver den klassiska skolan, även om den inte kunde fullfölja hela den teoretiska uppgiften till dess nödvändiga slut:

Det är den klassiska ekonomins stora förtjänst att ha upplöst detta bedrägliga sken, denna illusion, denna självständighet och förstelning av rikedomens olika samhällseliga element i deras förhållande till varandra, denna personifiering av saker och försakligande [Versachlichung] av produktionsförhållanden, denna Religion of everyday's life, genom att reducera räntan till en del av profiten och jordräntan till överskottet över genomsnittsprofiten, så att de sammanfaller i mervärdet; genom att framställa cirkulationsprocessen som enbart en formförvandling och slutligen reducera varornas värde och mervärde till arbete i den omedelbara produktionsprocessen.⁵⁴

Om man nu svarar oss att även det ”arbete”, som vi kokar ner alla den varukapitalistiska produktionens fenomen till, som en hörnpelare, inte heller är arbete i ordets faktiska bemärkelse, utan en form kännetecknande för varuproduktion, så hänger strukturen i tomma intet, och teorin rör sig i en sluten

⁵⁴ *Kapitalet. Tredje boken*, s. 735.

cirkel av "samhällshistoriska" kategorier, likt en råtta i hjulet. Hela schemat får karaktären av den berömda förklaringen: jorden på valarna, valarna på vattnet, vattnet på jorden. Den orimliga niten i sociologiseringen av begreppen leder oundvikligen till "uteslutningen av materien" från de ekonomiska studierna. Det är ett steg tillbaka från Marx materialistiska metod till de fetichistiska ekonomiska relationernas sida, som Rubin framgångsrikt avslöjar i andra delar av sin bok.